

HARBIY XIZMATCHI SHAXSI PSIXOLOGIYASI

Togayev Siroj Panjiyevich

Harbiy psixolog

Annotatsiya: *Maqolada harbiy xizmatchi va harbiy jamoani psixologik o'rganishda keng tarqalgan tadqiqot metodlarini qo'llashning nazariy jihatlarini yoritilgan. Harbiy qism va muassasalardagi psixologik faoliyat harbiy xizmat vazifalarini maromida bajarish maqsadida harbiy xizmatchilar va bo'linmalar faoliyatida vujudga keladigan turli ruhiy - emotsional muammolar diagnostikasini hamda profilaktikasini bajarish zarurati turli omillar bilan asoslangan.*

Kalit so'zlar: *shaxs, guruh, harbiy psixologiya, harbiy jamoa, harbiy psixolog, metodlar.*

Аннотация: *В статье рассматриваются теоретические аспекты применения исследовательских методик, распространенных в психологическом изучении военнослужащих и военного коллектива. Необходимость проведения диагностики и профилактики различных психических и эмоциональных проблем, возникающих в деятельности военнослужащих и подразделений, с целью проведения психологических мероприятий в воинской части и учреждениях в ритме выполнения задач военной службы обоснована различными факторами.*

Ключевые слова: *личность, группа, военная психология, военный коллектив, военный психолог, методы.*

Abstract: *The article discusses the theoretical aspects of the application of research techniques common in the psychological study of military personnel and military personnel. The need to diagnose and prevent various mental and emotional problems that arise in the activities of military personnel and units in order to carry out psychological measures in military units and institutions in the rhythm of performing military service tasks is justified by various factors.*

Key words: *personality, group, military psychology, military team, military psychologist, methods.*

KIRISH

Jahonda ta'lim sohasida izchillik bilan amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning tub markazida shaxs va uning ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan qator chora-tadbirlar ishlab chiqish bo'yicha ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda psixologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, har bir shaxs va uning ijtimoiy muhit bilan bog'liq o'ziga xos psixologik imkoniyatlariga yetarlicha baho bermay turib shaxsning taraqqiyotiga hozirgi zamon talablariga mos tarbiyaviy ta'sir etish juda mushkuldir. Tabiiyki, bu holat psixologlar zimmasiga yanada ko'proq mas'uliyat yuklaydi. Shu nuqtai nazardan maxsus dasturlar asosida tashkil etilgan psixologik xizmat jarayoni harbiylar guruhlarida guruhiy munosabatlar dinamikasi, guruhiy faollik motivatsiyasining muayyan darajada shakllanishi hamda rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimiz har bir ta'lim oluvchi shaxsiga, uning guruhdagi mavqeiga ta'sir etuvchi ijtimoiy - psixologik omillarga jiddiy e'tiborni qaratish orqali o'sib kelayotgan yosh, bunyodkor avlodni jamiyat istiqbollari

uchun yetarli darajada fidoiy, vatanparvar va xalqparvar qilib tarbiyalash masalasi bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Albatta, bu dolzarblik zahirida har bir o'quvchi shaxsining guruhdagi mavqei, guruhda o'z "menligi"ning ifodalanishi bilan bog'liq refleksiya va identifikatsiya jarayonlarining kechishi, o'ziga xos individual imkoniyatlarning namoyon etilishi kabi holatlarni tahlil qilish va shu tahlillarga tayanib har bir ta'lim oluvchi shaxsiga hamda uning guruhiga psixologik xizmat ko'rsatish jarayonining nechog'lik muvaffaqiyatli tashkil etilishi yotadi. Ushbu jarayonda psixologik xizmat ko'rsatish orqali har bir ta'lim oluvchi shaxsining o'ziga xos ijtimoiy-psixologik taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etish mumkin

ASOSIY QISM

Harbiy xizmatchini va harbiy jamoani psixologik o'rganish ikki xil turda alohida harbiy xizmatchini (individual) va guruh (jamo) larga ajratgan holda o'rganiladi. Shunga ko'ra, harbiy xizmatchilarning alohida (individual) psixologik o'rganishning predmeti-harbiy xizmatchilarning shaxsning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish hisoblansa, guruhlarga ajratib o'rganishning predmeti esa-harbiy jamoaning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik jihatlarni o'rganish hisoblanadi.

Ma'lumki, psixologiyada, nafaqat psixologiyada, balki umuman ijtimoiy- psixologik adabiyotlarda Shaxs tushunchasiga katta e'tibor qaratiladi.

Psixologiya nuqtai nazaridan shaxs quyidagi belgilarga ega:

- u aniq bir inson;
- muayyan jamiyatning a'zosi;
- muayyan jamoaga mansublik;
- muayyan bir faoliyat yoki faoliyatlar turi bilan shug'ullanadi;
- atrof-muhit va voqelikka nisbatan o'zining munosabatiga ega;
- o'ziga xos individual xususiyatlarga ega.

Bundan tashqari shaxs o'ziga xos quyidagi psixologik xususiyatlarga ham ega bo'ladi:

- o'z-o'zini anglash;
- individuallik – o'ziga xoslik;
- o'z-o'zini boshqara (alohida reja asosida) olish layoqati;
- muayyan faoliyat turida namoyon qiladigan faolligi;
- ijtimoiy aloqa tizimiga qo'shilganligi.

Shuni aytib o'tish kerakki, «inson» va «shaxs» tushuncha lari bir xil ma'noni anglatmaydi. Inson – bu yig'ma tushuncha bo'lib, har qanday shaxsга nisbatan ham ishlatilaveradi. Shaxs esa o'zidagi jamiki individual xususiyatlar bilan birgalikda muayyan bir insonni anglatadi.

Individual xususiyatlarga insonni shaxsга aylantiradi. Uning shaxslilik darajasi ushbu individual xususiyatlarning qanchalik rivojlanganligiga bog'liq bo'ladi. Insondagi biologik omil uning shaxsга shubhasiz ta'sir etadi. Undagi biologik omillarga quyidagilar kiradi:

- salomatligi;
- jismoniy rivojlanganlik darajasi;
- tana tuzilishi;
- bo'yi;
- og'irligi;

- muskul kuch;
- o'pkasining hajmi va hokazo.

Bu omillar vositasida harbiy xizmatchi ko'tara oladigan jismoniy zo'riqishni aniqlab olishi mumkin. Harbiy xizmatchi salomatligi, jismoniy ahvoli uning ishlash layoqati va kayfiyatiga ta'sir etadi. Uning o'qish va xizmatdagi muvaffaqiyatlari, shuningdek, o'rtoqlari hamda komandirlari bilan bo'ladigan munosabatlari uning ishchanligiga va kayfiyatiga bog'liq bo'ladi.

Bularning hammasi qo'shilib undagi individual-psixologik xususiyatlarning rivojlanish darajasini belgilab beradi. Insonning nimani emas, balki, ushbu nimani qanday bajarishi ko'proq uning shaxs sifatidagi qiyofasini belgilaydi. Insonning xatti-harakatlari ma'lumki, sababsiz sodir bo'lmaydi – ular inson ruhiyatiga, uning fikrlari, ehti yojlari va hissiyotlariga asoslangan bo'ladi.

Biror bir narsa yoki hodisani tushunib yetish uchun, uni nimadan iborat ekanligini bilish katta ahamiyatga ega.

Shu ma'noda inson psixikasi quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan:

- psixologik jarayonlar;
- psixologik xususiyatlar;
- psixologik holatlar;
- psixologik tuzilmalar.

1. Psixologik jarayonlar:

- bilish jarayonlari;
- hissiyot;
- iroda.

2. Psixologik xususiyatlar:

- Shaxs yo'nalishi (ehtiyohlari, qiziqishlari va hakoza);
- temperament;
- xarakter;
- qobiliyatlar.

3. Psixologik holatlar:

- ko'tarinki kayfiyat;
- ruhiy tushkunlik;
- qoniqish hissi;
- o'z-o'zidan qoniqmaslik.

4. Psixologik tuzilmalar:

- bilimlar;
- ko'nikmalar;
- malakalar;
- odatlar.

Ushbu sanab o'tilgan komponentlar har bir harbiy xizmatchida har xil rivojlanish yoki shakllanish darajasida bo'ladi. Masalan, birgina psixologik bilish jarayonlarini (sezgilar, idrok, diqqat, xotira, tasavvur, xayol, tafakkur va nutq) olib ko'radigan bo'lsak, ular ham har bir kishida o'ziga xos qiyofaga ega bo'ladi. Inson har xil sezgilarga ega, ammo u har kishida har xil; kimdadir ko'rish sezgisi kuchli rivojlangan, kimdadir zaifroq va hokazo.

Tafakkur ham har bir kishiga xos bo'lib, lekin o'zining namoyon bo'lishi jihatidan har kimda har xil bo'ladi. Kimningdir tafakkuri umumlashtiruvchi operatsiyalarni tezkorlik bilan bajarsa, boshqalarniki analitik (tahlil qilish) qobiliyati bilan ajralib turadi.

Ofitserning o'z qo'lostidagi harbiy xizmatchilardagi psixologik jarayonlarning xususiyatlarini to'g'ri baholay olish layoqati undagi kasbiy- pedagogik mahoratning muhim belgisi hisoblanadi.

Yo'nalganlik, temperament, xarakter, qobiliyat kabilar insonning psixologik xususiyatlari bo'lib, ularda insonning ichki dunyosi, ijtimoiy mohiyati o'z ifodasini topadi. Ushbu xususiyatlarni o'rganish ofitserga tarbiyaviy ishlarni va harbiy xizmatni to'g'ri rejalashtirishga yordam beradi.

Shaxsdagi psixologik reaksiya va jarayonlarning qanchalik tez yoki sekin kechishi esa insonning psixologik holatini tashkil etadi. Psixologik holatlar qisqa vaqtli va barqaror turlarga bo'linadi. Ikkala holat ham bir-biri bilan o'zaro uyg'unlashib, doimo inson hayot faoliyatiga ta'sir etib turadi.

Harbiy xizmatchining faoliyatida qanchalik muvaffaqiyatga erishishi uning Shu paytdagi psixologik holatiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Bu narsa harbiy xizmatchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi.

Shuning uchun ham ofitser har bir harbiy xizmatchidagi ruhiy holatni sinchkovlik bilan kuzatib borishi va jamoa manfaatlariga bo'ysundira olishi lozim.

Ma'lum bir faoliyatlar bilan shug'ullanish natijasida insonda psixologik tuzilmalar shakllanadi. Bilim, ko'nikma, malaka va odatlar-psixologik tuzilmalar hisoblanadi. Ular insonning butun hayoti davomida rivojlanib va boyib boradi.

Masalan, harbiy xizmatchi xizmat jarayonida o'zidagi siyosiy va harbiy bilimlarni, harbiy texnika va qurollarni ishlata olish bilan bog'liq ko'nikma va malakalarni, harbiy intizomga qat'iy bo'ysunish odatlarini o'zlashtiradi hamda rivojlantiradi. Ushbu sanab o'tilgan psixologik tuzilmalarni tashkil qiluvchilarning o'zaro birligi inson shaxsining mohiyatini tashkil etadi.

Ofitser amalga oshiradigan tarbiyaviy ishning obyekti muayyan inson, shaxs hisoblanadi. Intizomli, munosib askar qilib tarbiyalash uchun ofitser uni shaxs sifatida o'rganishi lozim. Ofitser o'z faoliyatini samarali olib borishi uchun nafaqat har bir harbiy xizmatchi psixologiyasini, balki, harbiy jamoa psixologiyasini ham bilishi maqsadga muvofiq.

Jamoa psixologiyasi – bu ma'lum bir insonlar guruhi yashaydigan muhit, ularning ma'naviy dunyosi. Harbiy xizmat sharoitida qism, batalon, vzvod, guruh, sektsiya, ekipaj kabilar jamoalarga misol bo'la oladi. Fikr, kayfiyat, o'zaro munosabatlar, an'ana, ehtiyoj va talablar jamoa psixologiyasini tashkil etadi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, harbiy jamoa psixologiyasi juda katta tarbiyaviy va g'oyaviy ta'sir kuchiga ega. Agar jamoa bir ovozdan harbiy intizomni buzuvchi, vijdotsiz harbiy xizmatchini qoralaydigan bo'lsa, bu harbiy xizmatchi albatta o'zining xizmatga va o'z burchiga bo'lgan munosabatini o'zgartiradi. Lekin, afsuski, ba'zan harbiy jamoada nosog'lom muhit, nosog'lom kayfiyat va o'zaro munosabatlar ustuvorlik qiladi. Komandir, ofitser jamoa psixologiyasini o'rganish orqali ushbu salbiy o'zgarishlarning oldini olishi mumkin.

Psixologik jarayonlar – psixik hodisalarning paydo bo'lishi, qonuniy ravishda izchil o'zgarishi va bir taraqqiyot bosqichidan navbatdagsiga o'tishi, ularda sifat o'zgarishlarining sodir bo'lishidan iborat bo'lgan hodisa.

Psixologik xususiyatlar insonning shaxs sifatidagi asosiy tashkil qiluvchilari bo'lib, ularsiz u biron bir faoliyatni amalga oshira olmaydi. Inson hayot faoliyati jarayonida unda shakllanadigan nisbatan mustahkam sifatlarga psixologik tuzilmalar deyiladi.

Psixologik holatlar – bu shaxsning obyektiv voqelikdagi narsa va hodisalarga, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatini ifodalovchi ijobiy hamda salbiy emotsional kechinmalari.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, harbiy xizmatchilarni yangi o'quv sharoitlariga moslashtirish pedagogik va psixologik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, hozirgi kunda harbiy xizmatchilarda uchraydigan depressiya, stress, o'quv materiallarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar tom ma'noda yangi muhitga moslashishning negativ oqibatlaridir. Ikkinchidan, harbiy xizmatchilarga bu kabi salbiy holatlarni yengishda ularning individual psixologik xususiyatlari bilan bir qatorda, harbiy xizmat jarayonidagi mahoratli pedagoglarning tavsiyalari, guruh jamoasidagi qo'llab-quvvatlashlar ham yordam beradi. Uchinchidan, shaxsning yangi madaniy muhitga moslashishi albatta, ma'lum qiyinchiliklarsiz o'tmasligi yuqoridagi tadqiqotlardan ma'lum.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017,.
2. E. G'oziyev. Umumiy psixologiya. Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik. Toshkent. «Universitet» 2008 y. 31, 50-betlar.
3. O'R. Urunov. Harbiy psixologiya. Darslik. O'R QK Akademiyasi nashri, Toshkent 2018 y. 38 bet.
4. Hasanov H.R. "Vatanga sadoqat hissini shakllantirishda fanlar aro aloqadorlikni pedagogik asoslari" Monografiya .Buxoro: " Durdona", 2021.
5. Markaziy Osiyo mutafakkirlari talim-tarbiya va inson kamoloti haqida. "Moziydan sado", 1 (25) 2005 yil. 26-28-betlar.
6. Insoniylikning eng muhim fazilati - Vataniga bo'lgan muhabbatdir. <https://yuz.uz/uz/news/insoniylikning-eng-muhim-fazilati-vataniga-bolganmuhabbatdir>
7. 140-сон 23.02.2018. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-3571158>.